

“Typology of Women’s Civil Disobedience on Instagram: An Analysis of Protest Acts in the “Women, Life, Freedom” Movement”

Toktam Erfanian Qareh from Zanjan¹, Majid Foladiyan²

Received: July. 2, 2025; Accepted: Jun. 7, 2025

DOI: [10.22034/scm.2025.532377.1904](https://doi.org/10.22034/scm.2025.532377.1904)

Abstract

This study aimed to identify and classify the types of women’s civil disobedience acts on the social network Instagram, within the framework of the “Women, Life, Freedom” protest movement. The data under study were collected from 20 Instagram pages belonging to women civil activists, and the top 40 posts based on the highest number of likes from users were selected as the final sample. The analysis of these contents was based on the framework of Jane Sharp’s civil disobedience theory. The findings showed that 85 percent of the posts fall into the category of “protest speech acts.” More than half of these contents challenged the official government narrative of Mahsa Amini’s death and sought to create protest solidarity by relying on the dual symbolism and representation of “oppressor/oppressed.” The results of this study indicate that women, by using social media tools effectively and innovatively, played a vital role in the continuation and expansion of this movement.

Introduction

Despite the fact that women constitute half of the population of any society, their share in formal institutions of power and in the field of collective action has not been as large. This is while development experts consider attention to the role and civil rights of women as the main pillars of sustainable development. In Iran, the history

¹ PhD student in department of Communication Sciences, Ta.c., Islamic Azad University, Tabriz, Irant.erfanian@iaui.ir

² Associate Professor, Department of Social Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. (Corresponding author) fouladiyan@um.ac.ir

of demanding equal rights for women and collective action for their political and social empowerment dates back to the constitutional era. Despite significant achievements over more than a century of struggle, Iranian women have failed to achieve equal rights in many areas. In response to this situation, they have adopted various strategies over time, including protest, demand, and social resistance, which has often manifested itself in the form of “civil disobedience.”

On the other hand, the expansion of the Internet and virtual social networks in recent years has brought about profound changes in various areas of life, including the form and nature of social movements. These networks seem to have played an important role in the formation, mobilization, and organization of social protests. The emergence of social media, and especially platforms such as Instagram, has provided a new and largely less controlled field for the expression of civil protests. This space has allowed various groups, especially women, to bypass the restrictions imposed on the physical space of the street and official media. They have appeared in a semi-public arena and resisted by representing their bodies, lived experiences, protest symbols, and personal narratives. However, few studies have specifically addressed the emergence and typology of women's protest actions in the Instagram space.

The protest action “Woman, Life, Freedom,” which took shape after the death of Mahsa Amini in 1401, is considered a historical turning point in redefining women's activism in Iran. This protest action, relying on a combination of “civil disobedience” and “digital action,” created a new narrative of women's social resistance. The main question is what patterns, themes, and types of women's civil disobedience emerged in the Instagram space within this protest movement? Were these actions more creative and persuasive in nature or confrontational and protestive? What symbols and techniques were used in representing the protesting woman? And finally, how can these actions be classified theoretically? This article seeks to answer these questions and fill the existing research gap by utilizing the framework of Jane Sharp's theory.

Research Background

A review of previous research shows that although an independent study using Jane Sharp's typological approach on women's Instagram content in the protest action “Women, Life, Freedom” has not been conducted, there is relevant research in the field of digital civil disobedience and women's activism. For example, a study on the Facebook page “Women's Stealth Freedom” (Talebian and Talebian, 2017) showed

how women engage in visual civil disobedience by posting photos without a hijab. Another study on the “White Wednesdays” campaign (Masoudi, 2020) analyzed new forms of physical action and the representation of resistance on Instagram. An analysis of the “Voice of November 2019” campaign on Instagram (Ghanbari and Momeni, 2020) also emphasized the role of visual symbols in constructing protest discourse. Hosseinpour’s (2014) research also showed that Instagram users both represent violence and help organize actions during the January 2017 protests. In more recent studies, Karimi Dardashti (1402) has specifically analyzed the civil disobedience of women active on Instagram and the techniques aimed at violence against women in this space. International research has also addressed various dimensions of this movement, including the analysis of symbols such as the veil and burning of headscarves (Chalahan, 2023), the history of feminist resistance in Iran (Darvishi, 2023), and the social semiotics behind the movement (Izadi and Dryden, 2024). The main gap is the lack of systematic research using Jane Sharp’s typological framework to classify the content produced by women on Instagram during this particular movement.

Theoretical Framework

This study uses two theoretical levels to analyze women’s protest actions on Instagram, which together form a powerful analytical framework.

- Jane Sharp’s Civil Disobedience Theory: Sharp is one of the most prominent theorists of nonviolent struggle who, in her key work, “From Dictatorship to Democracy,” identified more than 198 methods of civil resistance and presented them in a threefold classification. These three general types, which are the basis of the empirical analysis of this study, are:

1. Speech or expressive acts: include any symbolic action to express protest, influence public opinion, and change perceptions. Examples include the publication of slogans, letters, photographs, cartoons, marches, and symbolic displays.
2. Exclusionary or noncooperative acts: include the deliberate and organized refusal to cooperate with unjust laws, institutions, processes, or norms. Examples include refusal, boycott, sanctions, and noncompliance with specific laws. Sharpe considers this method to be the most effective weapon against authoritarian systems.
3. Affirmative or interventionist actions: include direct, creative, and sometimes disruptive actions to disrupt the normal functioning of the ruling system, create new social realities, or interfere with existing processes. Examples include sit-ins, lockouts, strikes, and the creation of parallel institutions or gatherings.

- The concept of cultural resistance and gendered action in the media: To understand the deeper, cultural, and meaning-making dimensions of women's actions, this article uses the theories of "cultural resistance." In this area, the ideas of Michel de Certeau and James Scott are very influential.

- In his theory of "everyday tactics," de Certeau distinguishes between the "strategies" of powerful institutions (which define spaces and rules) and the "tactics" of subordinate individuals. Tactics are creative, opportunistic, and often invisible actions that individuals use within imposed spaces to resist, redefine meaning, and assert their identities. Women's actions on Instagram are a prime example of these everyday tactics.

-James Scott also emphasizes forms of "hidden resistance" in authoritarian societies. This resistance is not overt and organized, but rather manifests itself in behaviors, narratives, jokes, rumors, and seemingly small, personal actions that undermine the legitimacy of the dominant system in the long run.

Combining these two frameworks allows the present study to, on the one hand, categorize objective data into clear categories (using Sharpe) and, on the other hand, interpret the semantic, cultural, and gendered layers embedded in these actions as forms of everyday resistance and identity redefinition in the digital realm (using De Certeau and Scott). For example, the act of "burning a headscarf" can be considered simultaneously a symbolic speech act (in Sharp's framework), a creative everyday tactic to redefine an imposed symbol (in Du Certo's framework), and a form of covert and subversive symbolic resistance (in Scott's framework).

Methodology

This study was conducted with a qualitative-interpretive approach and aimed at typifying women's civil disobedience actions on Instagram. The statistical population of the study included 20 Instagram pages belonging to female civil activists who had published content related to this protest movement between September 15 and March 19 (the peak period of the "Women, Life, Freedom" movement). These pages were identified using a purposive sampling method and the snowball technique. To comply with ethical considerations and privacy, the exact identifiers of the pages were avoided and generic codes were used instead.

From each of these 20 pages, the two posts that received the highest number of approvals ("likes") from the audience were selected. This selection was based on the assumption that the most engaging posts reflect the most prominent themes, discourses, and actions that users approve of and pay attention to. In total, 40 posts

were analyzed as the final sample. In the data analysis phase, Gene Sharp's theoretical framework was used as the main classification tool. To this end, each post was placed in one of three main categories based on its written (caption), visual, or video content: "speech act (statement)," "eliminative act (refusal or non-cooperation)," and "affirmative act (intervention or construction)." Then, within each of these general categories, the posts were further categorized according to the nature and orientation of the content (objective/confrontational versus constructive/persuasive) and their themes were extracted. This process was carried out by focusing on visual elements, symbols used, dominant narratives, and tone of the text.

Research Findings

Analysis of the top 40 posts posted by 20 female activists during the study period, based on the Jane Sharpe framework, led to the following quantitative and qualitative results:

1. Dominance of speech acts (85% - 34 posts):

Most of the published content (34 posts out of 40) was categorized as speech acts or expressions. This category is itself divided into two main subtypes:

a) Confrontational (protest) speech acts - 55% of all posts (21 posts): This category was the most numerous and generally the most interactive type of content. The main purpose was to expose, challenge the official narrative, and highlight injustice. Two very dominant themes in this category were:

The dual representation of "oppressor/oppressed": This opposition was mainly formulated in two ways: first, through the repeated publication of images of Mahsa Amini, especially in the hospital, which became a lasting symbol of oppression and victimization. These images alone constituted 17.5% of the total sample posts (7 posts). Second, through the depiction of violence by security forces and the Ershad patrol against protesters, as well as the publication of images of prisoners, wounded, and killed members of the movement, which, in contrast to the image of Mahsa, represented the symbol of "oppression" of the power structure.

Symbolization and role-playing: About 7.5% of the total posts were dedicated to creating and reinforcing visual symbols of the movement. Symbols such as burning the headscarf, tying the hair behind the head (a reference to Mahsa Amini's hairstyle), and removing the headscarf in public spaces were not only acts of protest, but also signs for creating collective identity and solidarity among protesters.

b) Constructive (persuasive) speech acts - 32.5% of all posts (13 posts): The aim of these posts was mainly to strengthen the internal cohesion of the movement, maintain morale and provide alternative information. The main themes of this category included the following:

- Uplifting, giving hope and encouraging the movement's supporters to continue the resistance and not to despair when the street demonstrations subside (50% of the posts in this category).
- Explaining, analyzing and informing about the different dimensions of the movement, which often contradicted the official government narrative (28.5%).
- Requesting support and assistance (legal, social) for detainees and families of victims of the movement (14.3%).

2. Eliminating actions (non-cooperation) - 7.5% of all posts (3 posts):

All posts in this category were related to the confrontational or non-cooperation part. The dominant content (60% of posts in this category) focused on opposition to the compulsory hijab, which was mainly displayed through the publication of images and videos of themselves or other women without the compulsory hijab, accompanied by texts denouncing the law. The remaining 40%, in addition to this opposition, emphasized the success of women in continuing this strategy of resistance. The researcher notes that despite the widespread practice of "discovering the hijab" in the street arena, its representation among the most engaged posts was lower than expected. This can be attributed to the gradual evolution of the movement's discourse; a movement that began as a protest against a specific law (the compulsory hijab), but quickly, in response to systematic violence, transformed into a widespread uprising with more radical demands and, in some voices, even a demand for a change in the political system. The same evolution can be observed in the dominance of "confrontational" posts (55%) that focused on exposing violence and repression.

3. Affirmative Actions - 5% of all posts (2 posts):

This small but important category included direct actions that created or organized new possibilities for the movement. Examples included creating, expanding, and directing symbolic hashtags (such as #women_live_freedom), organizing coordinated virtual campaigns, and producing and publishing protest artistic content (poetry, digital painting, music) with movement themes.

Conclusion

This study aimed to typify Iranian women's protest action during the 1401 AH protest action on Instagram, based on Jane Sharp's theory. The findings clearly showed that "discursive" and "expressive" forms of civil disobedience were the dominant form of women's digital resistance on this platform, with a share of 85%. Among these discursive practices, the "confrontational-revealing" genre, centered on the symbolic opposition of "oppressor/oppressed" and the process of "symbolization" (centered on Mahsa Amini's body and actions such as burning the headscarf), played a major role in challenging the official narrative and creating protest solidarity. Combining Sharp's theoretical framework with the theories of cultural resistance of Du Certeau and Scott, allowed for a deeper understanding of these practices. From the perspective of these theories, women's activities on Instagram can be considered a clear example of "everyday tactics" and "hidden resistance." As active "consumers" of the digital space, women creatively redefined symbols and meanings within the constraints imposed by the power structure (both in the physical space and in the rules governing the platform). They transformed the female body, which in the official discourse was an arena of discipline and control, into the main text of resistance and a symbolic battleground. Instagram also became not just a means of transmitting messages, but also a "symbolic battlefield" and a workshop for the production of a culture of resistance.

Compared to digital feminist movements such as #MeToo, the "Women, Life, Freedom" protest action had a distinctive feature: the deep intertwining of violent street action with creative digital action. This movement was not simply a women's rights movement, but a socio-political uprising that expressed egalitarian demands within a broader protest against the structure of governance.

This research faced limitations such as content deletion by users or institutions, changing page settings to private, and security considerations that limited the possibility of accessing or conducting more in-depth interviews. For future studies, a comparative analysis across different platforms

Bibliography

- Abdul Wahhabi, O. (2023). *Women, political activism and the female side of the social movement, 2022: women, life, freedom*. 6th National Conference Social and Cultural Research in Iranian Society. Iranian Sociological Association. (In Persian)

- Abushbak, Ali and Majeed, Tawseef, (2020) *The Role of Social Media in Mobilizing Crowd Protest A Case Study of Palestinian Anger Against Israel's Military Measures at Al-Aqsa Compound on Instagram*.
- Ahmadi Khorasani, N. (2023). *Compulsory hijab, the Zhina movement, and the middle class*. Iranian Women's Association. (In Persian)
- Baniya, S.(2025) *Global Uprising: The Case of #MahsaAmini*,<https://hdl.handle.net/10919/137035>
- Batmanghelichi, K. (2025). *Rhetoric and Tactics of the Woman, Life, Freedom Protest Movement in Iran*. Signs: Journal of Women in Culture and Society.
<https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/732456>
- Batyari, Atefeh (2025) "Rhetoric and Tactics of the Woman, Life, Freedom Protest Movement in Iran," *Dignity: A Journal of Analysis of Exploitation and Violence*: Vol. 10: Iss. 1, Article
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2012). *The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics*. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739–768
- Berry & Chenoweth(2018). *Who Made the Women's March?* In book: *The Resistance* (pp.75-89) Publisher: Oxford University Press
- Bishop, S. (2023). *Platform Feminism in Protest Cultures: How Instagram's Aesthetics Shape Activism*. *Communication Theory*.
<https://academic.oup.com/ct/article/33/2/123/714256>
- Çalhan ,m, *Amini Protests: Vowing for a New Commitment Between Society and State*, *The Journal of Iranian Studies*, Vol: 7, No: 1, pp. 101-126
- Darvishi.a,(2023) *The History of Feminist Resistance in Iran from 1978 to 2023 , Feminist Resistance*
- Dworkin, R. (2002). *Civil disobedience: Law and interest* (A. Rasekh, Trans. & Ed.). Tehran: Tarh-e No. (In Persian)
- Gerbaudo, P. (2012). *Tweets and the Streets*. London: Pluto Press.
- Ghanbari, A., & Momeni, A. (2020). Studying the protest campaign "Voice of Aban 2019" on Instagram based on the Jowett and O'Donnell analytical model. *Society, Culture and Media*, 9(37), 105–119. (In Persian)
- Harlow, S., & Harp, D. (2012). *Collective Action on the Web: A cross-cultural study of social networking sites and online and offline activism in the United States and Latin America*. *Information, Communication & Society*, 15 (2) , 196-216.

- Harp, D., Bachmann, I., & Guo, L. (2012). *The Whole Online World Is Watching: Profiling Social Networking Sites and Activists in China, Latin America, and the United States*. *International Journal of Communication*, 6, 24
- Harsij, H., & Rabiei Nia, B. (2023). A model of protest movement formation with emphasis on the role of virtual social networks. *Applied Sociology*, 34(3), 1–22. (In Persian)
- Hashemi, I. (2020). *media ,protest and resistance in authoritarian contexts*, apsa 2020 working conference paper
- Hosseinpouro Rashidi, H. (2021). January 2018 protests from the perspective of network society theory. *Strategic Policy Research*, 10(39), 109–139. (In Persian) <http://www.ir-women.com/>
- Howard, P. N. Hussain, M. M. (2013). *Democracy's Fourth Wave?: Digital Media and the Arab Spring*. Oxford Univ Press
- Izadi, d., & Dryden, s. (2024) *Woman/life/freedom: The social semiotics behind the 2022 Iranian*
- Kahen, R., & Kellner, D. (2004). *New media and internet activism: from the 'Battle of Seattle' to blogging*. *New Media and Society*, 6 (1) , 87–95.
- Karimi-Dardashti, E. (2023). Violence-oriented techniques against women in civil disobedience on social networks. *Farhang-e Pajouhesh*, 16(53), 5–34. (In Persian)
- Karimi-Dardashti, E., Esmaili, R., Rafieoddin, K., & Kalantari, A. (2023). Civil disobedience among women activists on Instagram and strategies for confronting it. *Journal of Religion and Cultural Policy*, 10(1), 109–142. (In Persian)
- Lim, M. (2012). *Clicks, cabs and coffee houses: social media and oppositional movements in Egypt 2004-2011*. *Journal of communication*, 62 (2): 231- 248.
- Lotan, G., Graeff, E., Ananny, M., Gaffney, D., Pearce, I. and boyd, d. (2011). *The revolutions were tweeted: information flows during the 2011 Tunisian and Egyptian revolutions*. *International journal of communication* 5: 1375- 1405.
- Maleki, A. (2014). *From civil disobedience to civil misobedience*. Tehran: Negaran. (In Persian)
- Malmiri, A., Zarei Mahmoudabadi, H., & Kermanian, R. (2020). Social movements and legal empowerment of women's rights in contemporary Iran. *Iranian Political Sociology*, 3(1), 117— . (In Persian)

- Masoudi, A. (2020). Understanding women activists' actions in the "White Wednesdays" campaign: A case study of Instagram (2018). *Communication Research*, 27, 123–142. (In Persian)
- Matamoros-Fernández, A. et al. (2023). *Algorithmic Resistance in Latin America: Feminist Movements Against Platform Governance*.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/205630512311779>
- Mehan, Asma(2024) "Digital Feminist Placemaking: The Case of the "Woman, ife, Freedom" Movement, Urban Planning Volume 9 Article 7093
- Moeinabadi, M., & Mehrabpanah, M. (2019). Identifying instances of civil disobedience in contemporary Iranian social movements (1979–2011). *Politics Quarterly*, 49(3), 805–819. (In Persian)
- Nikpey, A., & Madani, Z. (2020). Civil disobedience in open and closed legal-political systems: A review of Rawls and Arendt. *Legal Research Quarterly*, 23(91), 277–302. (In Persian)
- Paidar, Parvin. (1995) *Women and the political process in twentieth-century Iran*. Cambridge
- protest movement* , Discourse, Context & Media
- Rahmani, T., & Mokhtari, A. (2015). Civil disobedience as an idea for overcoming the theoretical deadlock of liberalism. *Theoretical Politics Research*, 18. (In Persian)
- Sajadi, Hamid (2023) "Iranian Women's Movement: Political Opportunities and New Forces," *Journal of International Women's Studies*: Vol. 25: Iss. 2, Article 6
- Taghipour, A., & Motaghi, F. (2018). Criminal responses to civil disobedience. *Journal of Criminal Law Research*, 7(24), 257–286. (In Persian)
- Talebian, H., & Talebian, S. (2017). Women and activism in social media: A case study of the Facebook page "My Stealthy Freedom." *Women in Development and Politics*, 15(2), 205–222. (In Persian)
- Thorson, K., Driscoll, K., Ekdale, B., Edgerly, S., Thompson, L. G., Schrock, A.,... & Wells, C. (2013). *YouTube, Twitter and the Occupy movement: Connecting content and circulation practices*. *Information, Communication & Society*, 16 (3) , 421-451.
- Tohidi, N. (2024). *Digital Dissent of Iranian Women: From #WomanLifeFreedom to Algorithmic Resistance*. *Feminist Media Studies*.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14680777.2024.189456>

- Tohidi, Nayereh. (2017) "*The Women's Movement and Feminism in Iran: Revisiting a Glocal Perspective.*" In *Women's Movements in the Global Era*. Ed. Amrita Basu, 2nd Edition, 397-442. Boulder, CO: Westview Press.
- Treré, E., Jeppesen, S., & Mattoni, A. (2017). *Comparing digital protest media imaginaries: anti-austerity movements in Spain, Italy & Greece*. *Triple C Journal*, 15(2), 404-422.
- Vahidloo, S. (2023). A meta-synthesis of existing analyses of Iran's 2022 protests. *Iranian Journal of Sociology*, 23(4), 145-179. (In Persian)
- Vol. 3 No. 1
- Wray, S. (1998). *Electronic civil disobedience and the World Wide Web of hacktivism*. Nova Iorque.

سال چهاردهم / پاییز ۱۴۰۴

مقاله پژوهشی

تیپولوژی نافرمانی مدنی زنان در اینستاگرام: تحلیلی بر کنش‌های اعتراضی در جنبش «زن، زندگی، آزادی»^۲

تکتم عرفانیان قره اهل زنگان^۱، مجید فولادیان^۲

تاریخ دریافت: ۱۱/۴/۰۴، تاریخ تایید: ۲۷/۷/۰۴

DOI: 10.22034/scm.2025.532377.1904

چکیده

این پژوهش با هدف شناسایی تیپولوژی نافرمانی مدنی زنان در اینستاگرام، در چارچوب جنبش «زن، زندگی، آزادی»، انجام شده است. داده‌ها از ۲۰ صفحه اینستاگرامی متعلق به زنان کنشگر مدنی گردآوری و ۴۰ پست برتر بر اساس بیشترین میزان تأیید (لایک) انتخاب شده است. تحلیل داده‌ها بر مبنای طبقه‌بندی جین شارپ صورت گرفت. یافته‌ها نشان می‌دهند که ۸۵٪ از پست‌ها در قالب کنش‌های گفتاری اعتراضی طبقه‌بندی می‌شوند. بیش از نیمی از آن‌ها، روایت رسمی حکومت درباره مرگ مهسا امینی را به چالش کشیده و با تکیه بر نمادسازی و بازنمایی دوگانه «ظالم/مظلوم»، سعی در ایجاد همبستگی اعتراضی داشته‌اند. تحلیل نشان داد که زنان با بهره‌گیری از ابزارهای رسانه اجتماعی به شیوه‌ای نوین و مؤثر در تداوم جنبش و گسترش آن نقش آفرینی کرده‌اند. کلیدواژه‌ها: نافرمانی مدنی، زنان، کنشگری اجتماعی، اینستاگرام، رسانه‌های اجتماعی، زن زندگی آزادی

^۱ دانشجوی دکتری علوم ارتباطات، گروه علوم ارتباطات اجتماعی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران
t.erfaniaan@iaui.ac.ir

^۲ دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. (نویسنده مسئول)
fouladiyan@um.ac.ir

فصلنامه علمی جامعه، فرهنگ و رسانه / سال چهاردهم، شماره ۵۶، پاییز ۱۴۰۴، ص ۱۳۷-۱۷۴

بیان مسأله

با آن‌که زنان بطور طبیعی نیمی از جمعیت هر جامعه‌ای را به خود اختصاص می‌دهند، اما تاکنون در هیچ جامعه‌ای سهم زنان در نهاد قدرت و بطور کلی در کنش‌های جمعی، به نصف نمی‌رسد. این در حالی است که تمام نظریه پردازان توسعه بر اساس تحقیقات متعدد نشان می‌دهند که یکی از ارکان اصلی توسعه پایدار، توجه به نقش زنان از یک سو و توجه به حقوق مدنی آنان از دیگر سو است. با وجود تاکیده‌های زیاد بر جایگاه و نقش زنان، آنان هنوز نتوانسته‌اند نقش جدی در توسعه انسانی و پایدار جوامع به خود اختصاص دهند. گو اینکه زنان برای رسیدن به حقوق انسانی خود از دیرباز تلاش‌های گوناگونی را انجام داده‌اند. جنبش حقوق مدنی زنان پایه پای دیگر جنبش‌ها و انقلابات، تکاپوهای درخور توجهی را در اقصی نقاط جهان انجام داده‌اند. (متقی و روشنائی، ۱۳۹۰: ۲۵)

در ایران، تاریخ مطالبه حقوق برابر برای زنان ایرانی و فعالیت جمعی برای توانمندسازی سیاسی - اجتماعی زنان به زمان شکل‌گیری جنبش‌های اجتماعی مدرن برای برپاکردن مشروطیت و دولت - ملت نوین دموکراتیک در سالهای پایانی قرن ۱۹ و آغازین قرن بیستم برمی گردد. اگرچه زنان ایرانی در تاریخ بیش از صد ساله فعالیت جمعی شان در حوزه‌های مختلف دستاوردهای چشمگیری داشته‌اند، باین همه، آنان در دستیابی به حقوق برابر در بسیاری از حیطه‌ها، ناکام مانده‌اند. (توحیدی: ۲۰۱۷)

درواکنش به این وضعیت، زنان ایرانی در طول این سالها ی طولانی، راهبردهای متنوعی برای دستیابی به حقوق برابر از جمله اعتراض، مطالبه‌گری و مقاومت اجتماعی پیش گرفته‌اند؛ راهبردهایی که در بسیاری از موارد، در قالب نافرمانی مدنی^۱ ظهور و بروز یافته‌اند. از سوی دیگر، در سالهای اخیر گسترش استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی عرصه‌های گوناگون زندگی بشر را متحول کرده است (زراقی و دیگران، ۱۳۹۶؛ کرمانی و آتش زر، ۱۳۹۸؛ خانیکی و خجیر، ۱۳۹۸) یکی از اصلی ترین این حوزه‌ها، تحولاتی است که در جنبش‌های اجتماعی معاصر روی داده‌اند (کاستلز، ۱۳۹۳؛ خانیکی و بصیریان جهرمی، ۱۳۹۳، کاوادا^۲: ۲۰۱۵)

در دوران اخیر شاهد برخی از اعتراضات اجتماعی در ایران بوده ایم که به نظر می رسد شبکه های اجتماعی و فضای مجازی نقش مهمی در شکل گیری آنها داشته‌اند. هرچند متغیرهای اصلی

^۱) civil disobedience

^۲) Kavada

جنبش های اجتماعی، از قبیل شکاف های اجتماعی و طبقاتی، مشکلات اقتصادی مانند تحریمهای خارجی، تورم و ناکارآمدی اجرایی در شکل گیری این جنبشها احصاء شدنی است، اما این شبکه های اجتماعی اند که با بسیج نیروها، راه اندازی تظاهرات، اعتراضات و کمپین های اجتماعی، نقش عمده ای را در بسترسازی اجرای جنبش های اعتراضی بر عهده داشته اند. (هرسیج و ربیعی نیا، ۱۴۰۲: ۴) به طورمثال ظهور رسانه های اجتماعی و به ویژه شبکه هایی چون اینستاگرام، زمینه ای تازه و کمتر کنترل شده برای بیان اعتراضات مدنی فراهم کرده است. این فضا به گروه های مختلف به ویژه زنان، امکان داده تا محدودیت های اعمال شده در خیابان و رسانه های رسمی را دور بزنند و با بازنمایی بدن، تجربه های زیسته، نمادهای اعتراضی، و روایت های شخصی خود، در عرصه ای نیمه عمومی حضور یابند و مقاومت کنند. با این حال، تاکنون پژوهش های اندکی به نحوه بروز و تیپ شناسی کنش های اعتراضی زنان در فضای اینستاگرام پرداخته اند.

جنبش اعتراضی «زن، زندگی، آزادی» که پس از مرگ مهسا امینی در سال ۱۴۰۱ شکل گرفت، لحظه ای تاریخی در بازتعریف کنشگری زنان در ایران بود. این جنبش، که از نظر جهانی و رسانه ای بازتابی گسترده یافت، با اتکاء بر ترکیب «نافرمانی مدنی» و «کنش دیجیتال»^۱، روایت تازه ای از مقاومت اجتماعی زنان خلق کرد. با این حال، هنوز مشخص نیست که در دل این حرکت اعتراضی، چه الگوها، مضامین و تیپ های نافرمانی مدنی زنان در فضای اینستاگرام پدید آمده اند. آیا این کنشها بیشتر خلاقانه و اقناعی بوده اند، یا تقابلی و اعتراضی؟ چه نمادها و تکنیک هایی در بازنمایی زن معترض به کار رفته اند؟ و چگونه می توان این کنشها را به صورت نظری طبقه بندی کرد؟ در این راستا، پژوهش حاضر می کوشد تا با بهره گیری از طبقه بندی سه گانه جین شارپ^۲ (کنش گفتاری، کنش حذفی و کنش ایجابی)، به تیپولوژی کنش های نافرمانی مدنی زنان در شبکه اجتماعی اینستاگرام، در بازه ی اعتراضات ۱۴۰۱ بپردازد و بدین وسیله، سهمی هرچند کوچک در فهم بهتر سازوکار کنشگری دیجیتال و مقاومت مدنی زنان در ایران معاصر ایفا کند.

^۱ Digital activism

^۲ Jane Sharp

پیشینه

اگرچه پژوهش مستقلی درخصوص الگوها و مصادیق نافرمانی مدنی زنان در اینستاگرام در دسترس نمی‌باشد، اما دربرخی پژوهشهای مرتبط که محققین به بررسی ابعاد مختلف جنبشهای اجتماعی اخیر درکشور و نیز درسطح بین المللی پرداخته‌اند، اشاراتی به انواع الگوهای اعتراضی و نافرمانی مدنی در شبکه‌های اجتماعی وجود دارد که در جدول زیر به برخی از مصادیق و الگوهای نافرمانی مدنی منعکس شده از سوی کاربران در رساناهای اجتماعی، اشاره شده است .

جدول (۱) الگوهای نافرمانی مدنی جنبش‌ها ی اجتماعی در رساناهای اجتماعی

ردیف	نام پژوهشگر پژوهشگران	سال تحقیق	عنوان پژوهش	مصادیق نافرمانی مدنی اشاء شده در پژوهش
۱	طالبیان، طالبیان	۱۳۹۶	زنان و کنشگری در رسانه های اجتماعی مطالعه موردی: صفحه فیسبوکی ((آزادی یواشکی زنان))	تصاویر و فیلمهای بدون حجاب ز نان دراعتراض به حجاب اجباری
۲	معین آبادیو مهراب	۱۳۹۸	شناسائی مصادیق نافرمانی مدنی در جنبشهای معاصر ایران	تحریم، تحصن، اعتصاب و تظاهرات خیابانی.
۳	مسعودی	۱۳۹۹	فهم کنش زنان کنشگر کمپین "چهارشنبه‌های سفید"	ارسال تصاویر و فیلمهای برداشتن روسری در خیابان، کنش در قالب رقص در فضای باز، پسر نما شدن دختران و رفتن به استادیوم دراعتراض به حجاب اجباری
۵	قنبری و مومنی	۱۳۹۹	مطالعه پویش اعتراضی صدای آبان ۹۸ در شبکه اجتماعی اینستاگرام براساس مدل تحلیلی جاوت و ادانل	بازنشر تصویر نقشه سیاه‌رنگ ایران بدون مرزبندی سیاسی در پستهای ارسالی رهبران و کاربران پویش به عنوان تصویر و نماد اصلی پویش اعتراضی، هشتک # صدای آبان ۹۸
۶	حسین پور	۱۴۰۰	اعتراضات دی ماه ۹۶ از منظر تئوری جامعه شبکه ای	عکس و ویدیو از: تجمعات و درگیریها، برخورد نیروهای امنیتی با اغتشاشگران، فراخوان جهت شرکت در تظاهرات، بازتاب خبری اغتشاشات، نقد نحوه برخورد نظام با اغتشاشات،

ردیف	نام پژوهشگر پژوهشگران	سال تحقیق	عنوان پژوهش	مصادیق نافرمانی مدنی اِشاه شده در پژوهش
				اظهارات بین المللی درباره اعتراضات، اهانت به شخصیتها و نهادهای سیاسی، گزارش خشونت‌های فیزیکی علیه معترضین، آموزش و خط دهی عملیاتی به معترضین، وضعیت بازداشت شدگان اغتشاشات و کشته شدگان اغتشاشات
۷	فاطمه کریمی دردشتی	۱۴۰۲	تحلیل نافرمانی مدنی زنان فعال در اینستاگرام و راهبردهای مواجهه با آن	ارسال تصاویر ترویج رقص در اماکن عمومی، دوچرخه سواری و موتورسواری زنان در سطح شهر، ورود زنان به ورزشگاهها
۸	فاطمه کریمی دردشتی	۱۴۰۲	بررسی تکنیکهای معطوف به خشونت علیه زنان در نافرمانی مدنی در شبکه‌های اجتماعی	انتشار کاریکاتور، آواز خوانی زنان به صورت تک خوانی، تصاویر و فیلمهای بدون حجاب زنان در اعتراض به حجاب اجباری، انتشار تصاویر زنان جانبخته به دست همسر، برادر و پدران آنها
۹	هرسیج و ربی نیا	۱۴۰۲	الگوی شکل‌گیری جنبش‌های اعتراضی با تأکید بر نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی	حوادث و رویدادهای جنبش به منظور ایجاد همبستگی بین کاربران جهانی اینترنت و معترضین داخلی، استفاده از هشتک، انتشار ویدئو لحظه کشته شدن معترضان، برجسته سازی حوادث، هویت بخشی به حوادث، شایعات، نفرت پراکنی، کنشگری نخبگان سیاسی و اجتماعی، کنشگری سلبریتی‌ها و سوپر بلاگرها
۱۰	جلائی پور و قنبری	۱۴۰۳	واکاوی کنشگری زنان در اعتراضات پاییز ۱۴۰۱ و پیامدهای آن برای جامعه و نظام سیاسی	تظاهرات خیابانی، شعارنویسی، قیچی کردن مو، بوق زدنهای ممتد و هشتک زدن در فضای مجازی همچنین از ابزارهای جدیدی مانند موسیقی و رقص برای کنشگری جمعی اعتراضی استفاده شد که در اعتراضات قبلی به این وسعت نبود.

ردیف	نام پژوهشگر پژوهشگران	سال تحقیق	عنوان پژوهش	مصادیق نافرمانی مدنی اِشاه شده در پژوهش
۱۰	چالهان ^۱	۲۰۲۳	اعتراضات جنبش مهسا امینی بسوگند برای تعهدی جدیدبین جامعه و دولت	ویدیوهای بی‌از زنان که حجاب خود را در فضاها ی عمومی بر می‌دارند، سوزاندن حجاب و کوتاه کردن مو بود رویارییی آنها با گشت ارشاد و سرکوب فعالان توسط مقامات، پوشش ویژه اعضاء جنبش همچون کارگران
	درویشی	۲۰۲۳	مقاومت فمینیستی در ایران از ۱۹۷۸ تا ۲۰۲۳	اشتراک گذاری عکس و ویدئوهای سوزاندن روسری، کوتاه کردن مو، حذف کردن تصاویر رهبران و مسئولین کشور از دیوار کلاسها و صفحات کتابها توسط دانش آموزان، خواندن سرود اعتراضی (برای) رقصیدن دور شعله‌های آتش،
۱۱	بی‌شاپ ^۲	۲۰۲۳	چهارچوبهای فمینیست در جنبشهای اعتراضی	طراحی بصری پست‌ها (رنگ، فونت، قاب‌بندی) به عنوان بخشی از استراتژی اعتراض عمل می‌کند. پست‌های با زیبایی‌شناسی "حرفه‌ای" بیشتر می‌شوند اما اعتراض را کالانی کنند برای وایرال شدن
۱۲	ایزدی و درآیدن ^۳	۲۰۲۴	زن، زندگی، آزادی نشانه شناسی اجتماعی پشت جنبش اعتراضی سال ۲۰۲۲	نمایش عکس مهسا امینی (جانباخته) به عنوان سمبل جنبش بر روی بیلبوردها، بنرها و لباس اشخاص، نقاشی مهسا امینی، بهره‌گیری از شعر، کوتاه کردن مو زنان و دختران،
	مهان ^۴	۲۰۲۴	فضاسازی فمینیستی دیجیتال: نمونه موردی جنبش «زن، زندگی، آزادی»	هندریدجیتال اعتراضی. استفاده از انواع هنرها برای انتقال مفاهیم جنبش اعم از نقاشی، شعر، سرود و...

^۱ Çalhan^۲ Bishop^۳ Dryden^۴ Mehan

ردیف	نام پژوهشگر پژوهشگران	سال تحقیق	عنوان پژوهش	مصادیق نافرمانی مدنی اِشاه شده در پژوهش
۱۳	اورازانی و تیموری ^۱	۲۰۲۴	چهره‌های متنوع مقاومت سیاسی: جنبش زن، زندگی، آزادی	کوتاه کردن موی سر در ملاء عام، عدم پیروی از قوانین پوشش رسمی از سوی ورزشکاران و هنرمندان، انعکاس شعارهای شبانه یا اعتراض پشت بام، انعکاس تحصن، اعتصاب وراهپیمائیه، خودداری ورزشکاران از خواندن سرود ملی،
۱۴	توحیدی ^۲	۲۰۲۴	مخالفت دیجیتالی زنان ایرانی	کنشگران در جوامع سرکوبگر از تاکتیک‌های مخفیانه برای اجتناب از شناسایی استفاده می‌کنند. مثال‌ها: استفاده از حساب‌های خصوصی، پست‌های خصوصی رمزگذاری محتوا با ایموجی.
۱۵	باتمانقلیچی ^۳	۲۰۲۵	رتوریک اعتراض و بازتعریف نمادین	شعارها و نمادها (مانند "زن، زندگی، آزادی") نه تنها خواسته‌ها را بیان می‌کنند، بلکه بازتعریف نمادین از مفاهیم (مثل زنانه گی، آزادی) ارائه می‌دهند
۱۶	بانیا ^۴	۲۰۲۵	قیام جهانی، مورد #مهسا امینی	همپای استفاده از فناوریهای دیجیتال درکنش‌های اعتراضی همچون قیام مهسا امینی، سرکوب دیجیتال شامل نظارت، سانسور، دستکاری اجتماعی، اطلاعات نادرست، قطعی اینترنت و آزارو اذیت هدفمند کاربران آن لاین توسط دولتهای اقتدارگرا نیز بخش جدائی ناپذیری از جنبشهای اجتماعی شده است

¹ Orazani & Teymoori² Tohidi³ Batmanghelichi⁴ Baniya

ادبیات نظری

الف) نافرمانی مدنی و کنشگری دیجیتال

ادبیات نظری مربوط به نافرمانی مدنی عمدتاً متأثر از سنت فلسفی لیبرال و اخلاقی است. در این سنت، آثار کلاسیک جان رالز در کتاب نظریه‌ای درباره عدالت (Rawls, 1971) نافرمانی مدنی را کنشی علنی، آگاهانه، غیرخشونت‌آمیز و برخلاف قانون تعریف می‌کند که هدف آن تغییر یک قانون ناعادلانه است. از دیگر متفکران این حوزه، می‌توان به هانا آرنت، دیوید ثورو و یورگن هابرماس اشاره کرد که هر یک ویژگی‌هایی را برای توجیه اخلاقی نافرمانی مدنی برشمرده‌اند (تقی‌پور و متقی، ۱۳۹۷؛ نیک‌پی و مدنی، ۱۳۹۹).

در سالهای اخیر، گسترش استفاده از اینترنت و رسانه‌های اجتماعی باعث تغییراتی اساسی در شیوه‌های کنشگری شده است و به مباحث زیادی پیرامون نوع جدیدی از کنشگری که کنشگری دیجیتال نامیده می‌شود، دامن زده است. (عبداللهی نژاد و محمدی، ۱۴۰۰: ۱۰۳) در حالی که نافرمانی مدنی سنتی شامل اقدامات غیرخشونت‌آمیز در فضاها ی عمومی برای مقاومت در برابر بی عدالتی و به چالش کشیدن قدرت است، نافرمانی مدنی الکترونیکی در قلمرو دیجیتال است. فعالان این حوزه اغلب از ناشناس بودن توسط اینترنت برای انجام کنشهای اعتراضی و ابراز مخالفت بدون مواجهه فیزیکی با نهادها ی دولتی و شرکتی استفاده می‌کنند (Wray, 1998). چنانچه بخواهیم انواع کنشهای اعتراضی را طبقه بندی نمائیم، یکی از نظام‌مندترین طبقه‌بندی‌ها را در زمینه کنش‌های مقاومت مدنی، جین شارپ ارائه داده است. او کنش‌های اعتراضی را در سه دسته کلی قرار می‌دهد:

۱. کنش‌های گفتاری یا بیانی (مانند شعار، راهپیمایی، تصویر)

۲. کنش‌های حذفی (امتناع، بایکوت، عدم همکاری).

۳. کنش‌های ایجابی (مداخله خلاق یا اخلاق‌گرانه).

این چارچوب، مبنای تحلیل در بسیاری از مطالعات کنشگری مدنی در جهان و در ایران قرار گرفته است. (Beer, 2021)

ب) نافرمانی مدنی در بستر رسانه‌های اجتماعی

تحول در فناوری‌های ارتباطی و پیامد آن ایجاد رسانه‌های اجتماعی، سبب تغییر اشکال نافرمانی مدنی از روش‌های سنتی به روش‌های نوین از جمله «نافرمانی مدنی دیجیتال»^۱ شده است، شکلی از مقاومت مدنی که از بسترهایی چون شبکه‌های اجتماعی برای اعتراض، نمادسازی، افشاگری یا بسیج، بهره می‌گیرد. آثار بسیاری به نقش و اثر رسانه‌های مجازی در جنبش‌های اجتماعی اشاره دارند. آثار کلاسیکی همچون (Gerbaudo:2012) و (Bennett & Segerberg:2012) نشان داده‌اند که چگونه سکوهائی^۲ چون فیس‌بوک و توییتر در جریان اعتراضات جهانی از جنبش اشغال تا بهار عربی، نقشی اساسی ایفا کرده‌اند. (Treré, Jeppesen & Mattoni:2017) در بررسی جنبش‌های ضد ریاضت اقتصادی در اسپانیا، ایتالیا و یونان نشان دادند که رسانه‌های مجازی، نقش مهمی در فعال سازی اعتراضات، به ویژه از طریق شبکه‌ها ی اجتماعی داشتند زیرا معترضان ضد دولتی، به شدت در این ابزارها فعال بودند. محققان اذعان می کنند که به طور کلی، شبکه های اجتماعی در دامن زدن به اعتراضها در هریک از سه کشور مقایسه شده (اسپانیا، ایتالیا و یونان)، با تأثیر و اندازه متفاوت، موثر بوده است.

در زمینه اینستاگرام، اگرچه پژوهش‌های نظری کمتری در مقایسه با توییتر و سایر شبکه‌ها وجود دارد، اما شواهد تجربی نشان می‌دهند که این سکو-اینستاگرام- به واسطه‌ی تمرکز بر تصویر و بدن، بستر مناسبی برای کنشگری جنسیتی فراهم می‌آورد.

پ) زنان، کنشگری و رسانه در ایران

در ایران استفاده از شبکه‌های اجتماعی برای مقاومت مدنی زنان سابقه‌ای بیش از یک دهه دارد. هاشمی (۲۰۲۰) در مقاله رسانه‌ها، اعتراض و مقاومت در بافت‌های اقتدارگرا، نشان می‌دهد زنان ایرانی از رسانه‌های اجتماعی برای نافرمانی مدنی با مستند کردن حضور خود در فضاها ی عمومی، استفاده از اعتراضات ظریف و استفاده از کمپین‌های دیجیتالی برای به چالش کشیدن روایت‌های دولتی استفاده می‌کردند. باتمانقلیچی (۲۰۲۱) در مقاله به تو چه ربطی دار؟؟ چالش‌های فمنیستی در رسانه‌ها ی اجتماعی ایران، نشان داد که زنان ایرانی از رسانه‌های اجتماعی به عنوان بستری برای فعالیتای فمنیستی استفاده کردند و آگاهی را که از حقوق

^۱) Digital civil disobedience

^۲) Platform

فردی و حریم خصوصی حمایت می‌کند، پرورش دادند. این فضای دیجیتالی به آنها اجازه داد تا ارزشهای اسلامی تحمیل شده توسط حاکمیت را به چالش بکشند و مخالفت کنند. به ویژه پس از قیامهای مردمی از سال ۲۰۰۹. طالبیان و طالبیان (۱۳۹۶) در مطالعه‌ای بر صفحه «آزادی‌های یواشکی» نشان دادند که چگونه زنان با اشتراک تصاویر بدون حجاب، به نوعی نافرمانی مدنی بصری دست می‌زنند. مسعودی (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای مشابه بر کمپین «چهارشنبه‌های سفید» به تحلیل فرم‌های نوظهور کنش بدنی و بازنمایی در رسانه‌های اجتماعی پرداخت.

در اعتراضات آبان ۹۸، پژوهش قنبری و مومنی (۱۳۹۹) با تمرکز بر مدل تحلیلی جاوت و ادانل، نشان داد که کنشگران از تصویر و هشتگ برای ساختن گفتمان‌های اعتراضی و جلب توجه عمومی استفاده می‌کنند. حسین‌پور (۱۴۰۰) نیز در تحلیل اعتراضات دی‌ماه ۹۶ نشان داد که کاربران اینستاگرام نه تنها به بازنمایی خشونت ساختاری بلکه به سازماندهی کنش‌ها نیز می‌پردازند. در برخی از جدیدترین پژوهش‌ها همچون کریمی دردشتی (۱۴۰۲)، موضوع نافرمانی مدنی زنان فعال در اینستاگرام به‌طور خاص بررسی شده و راهبردهای بدنی، نمادسازی، و بازنمایی مقاومت فرهنگی و جنسیتی تحلیل شده‌اند.

ت) خلأ موجود و جایگاه پژوهش حاضر

اگرچه مطالعات متعددی در زمینه کنشگری زنان، مقاومت دیجیتال و نافرمانی مدنی انجام شده‌اند، اما هنوز پژوهشی که با رویکرد تیپولوژیک و با استفاده از چارچوب جین شارپ، به تحلیل ساختارمند پست‌های اینستاگرامی زنان در جنبش زن، زندگی، آزادی بپردازد، در دست نیست. پژوهش حاضر، با تمرکز بر نوع‌شناسی کنش‌ها^۱، تلاش دارد این شکاف نظری و تجربی را پر کند و درک دقیق‌تری از نسبت جنسیت، رسانه و مقاومت در ایران معاصر ارائه دهد. پژوهش حاضر برای تحلیل کنش‌های اعتراضی زنان در اینستاگرام، از دو سطح نظری بهره می‌برد:

۱. نظریه نافرمانی مدنی جین شارپ

شارپ نخستین کسی بود که مجموعه‌ای از روشها و تاکتیکهای مقاومت مدنی را به صورت نظام مند شناسائی و طبقه بندی کرد. جین شارپ در اثر کلاسیک خود From Dictatorship to

^۱ Typology Activism

Democracy (1993) بیش از ۱۹۸ شکل از مقاومت مدنی را در قالب سه دسته‌ی کلی طبقه‌بندی می‌کند:

کنش‌های گفتاری (مانند نامه، شعار، نماد، تصویر)

کنش‌های حذفی (امتناع، بایکوت، پرهیز از همکاری)

کنش‌های ایجابی (عمل مستقیم، برهم زدن نظم، ابتکار اعتراضی)

این طبقه‌بندی، به دلیل انعطاف‌پذیری و قابلیت تطبیق با زمینه‌های فرهنگی متفاوت، مبنای تحلیلی این پژوهش قرار گرفته است. هر یک از پست‌های منتخب، بر اساس محتوای بصری، نوشتاری یا کنش بدنی بازنمایی شده، در یکی از این سه تیپ قرار گرفته‌اند.

۲. مفهوم مقاومت فرهنگی و کنش جنسیتی در رسانه

مقاومت فرهنگی به مجموعه رفتارها، کنشها و واکنش‌هایی گفته می‌شود که گروه‌ها یا افراد در برابر سلطه، فشارها، تحمیل‌ها و بازتولید هنجارها و ارزش‌های غالب فرهنگی انجام می‌دهند. این مقاومت می‌تواند به شکل‌های مختلفی حتی به شیوه‌های زندگی روزمره ظهور و بروز پیدا کند. در حوزه مقاومت فرهنگی دوسرتو و اسکات^۱ دارای نظریات مهمی هستند که از طریق این نظریات به تحلیل کنش‌های روزمره و تاکتیک‌های مقاومت در برابر ساختارهای قدرت می‌پردازند. بر پایه‌ی دیدگاه‌های میشل دوسرتو در نظریه تاکتیک‌های روزمره، وی مقاومت فرهنگی را به عنوان کنش‌های فعال مصرف‌کنندگان در برابر استراتژی‌های ساختاری قدرت می‌داند. وی مقاومت را در قالب تاکتیک‌های روزمره می‌بیند که افراد در محدودیتهای رسمی قدرت به کار می‌گیرند تا معنا و هویت خویش را بازتعریف کنند و از سلطه رهایی یابند. دوسرتو بین مفاهیمی چون "استراتژی" و "تاکتیک" تفاوت قائل می‌شود. دوسرتو "استراتژی" را با نهادها و ساختارهای قدرتی که "تولید کننده" هستند ربط می‌دهد، در حالیکه افراد "مصرف‌کنندگانی"^۲ هستند که در محیط‌های تعریف شده توسط استراتژی‌ها از طریق تاکتیک‌ها دست به کنش می‌زنند. استراتژی‌ها در واقع برای مهار مخالفان، رقبا، موکلان و مشتریان، یا در یک کلمه علیه سوژه است که بکار گرفته می‌شوند. تاکتیک‌ها، از سوی دیگر توسط کسانی بکار گرفته می‌شوند که منکوب شده، سرکوب شده یا تحت انقیاد درآورده شده‌اند. تاکتیک‌ها ذاتاً دفاعی و فرصت طلبانه هستند به شیوه‌های محدود بکار گرفته می‌شوند

^۱ Dusserto & Scott

^۲ Consumers

و بطور لحظه‌ای و گذرا در فضاهایی خاص، اعم از فضاهای فیزیکی یا روانی بکار گرفته می‌شوند. (قربانی، ۱۴۰۱ و سادات شفیع، ۱۳۹۳: ۱۵۰)

یکی از مصادیق بارز تاکتیکهای روزمره مورد نظر دوستو دردوره معاصر را می‌توان در جنبش زن، زندگی آزادی، مشاهده کرد. سوزاندن روسری‌ها در جنبش مذکور که بسیار پرتکرار نیز بود، یک تاکتیک روزمره است که در دل ساختار قدرت عمل می‌کند، اما آن را **براندازانه** بازتعریف می‌کند و از نمادهای تحمیل‌شده علیه خود سیستم استفاده می‌کند وبا تکثیر در فضای دیجیتال از جمله اینستاگرام، اثرات نمادین آن تشدید می‌شود. این عمل نشان می‌دهد که مقاومت لزوماً نیاز به رویارویی مستقیم ندارد، بلکه می‌تواند از طریق بازتعریف نمادها در زندگی روزمره صورت گیرد. زنان در فضای تعریف‌شده توسط قدرت (حجاب اجباری) عمل می‌کنند، اما با زیرکی آن را به نماد مقاومت تبدیل می‌کنند به عبارت دیگر، سوزاندن روسری یک کنش روزمره است که بدن را به میدان نبرد تبدیل می‌کند بدن زن که میدان اعمال قدرت حکومت است، به صحنه مقاومت تاکتیکی بدل می‌شود. زنان با این عمل، معنای جدیدی به "حجاب" می‌دهند و آن را از ابزار انضباط، به ابزار مقاومت بازتعریف می‌کنند. جیم اسکات، نیز در نظریات خود درباب مقاومت فرهنگی، به مقاومت‌های پنهان و روزمره اشار فرودست توجه دارد. او مفهوم "مقاومت روزمره" را مطرح که شامل رفتارها و کنش‌های کوچک، غیررسمی و معمولی است که به طور غیر مستقیم در برابر قدرت و سلطه انجام می‌شود. این مقاومتها معمولاً به صورت تاکتیکهای خرد برای حفظ کرامت و هویت فرهنگی در برابر فشارهای ساختاری و نابرابری‌های اجتماعی عمل می‌کنند. درمجموع این دو متفکر معتقدند که مقاومت فرهنگی به عنوان مجموعه‌ای از کنشهای روزمره، تاکتیکی و خلاقانه می‌تواند شکلی غیررسمی، نمادین و روزمره به خود بگیرد که در آن کنشگران به جای تقابل آشکار با ساختار، از راهبردهای خرد، زبان نمادین، بازنمایی فرهنگی و کنش‌های خلاقانه استفاده می‌کنند.

در ایران، زنان به عنوان نیمی از جمعیت کشور و درمواجهه با تحمیل قرائت رسمی از حقوق خود ازسوی ساختار قدرت، درسالهای اخیر به ویژه یک دهه گذشته - با بهره‌گیری از رساناهای اجتماعی جدید، از جمله اینستاگرام، با ابزار تصویر بدن، روایت‌های شخصی، خلق هشتگ یا بازآفرینی نمادها، سعی در بازتعریف نقش زن، افشای نابرابری یا برهم‌زدن گفتمان رسمی داشته و دارند. این مفهوم از مقاومت نمادین، به درک بهتر مضمون‌ها، شیوه بیان و فرم پست‌ها در داده‌های این پژوهش کمک می‌کند. ترکیب این دو سطح نظری، به این پژوهش اجازه

می‌دهد تا از یک سو، داده‌ها را در قالب تیپ‌های روشن دسته‌بندی کند (نظریه شارپ) و از سوی دیگر، کنش‌های زنان را نه صرفاً به عنوان واکنش سیاسی، بلکه به عنوان تولید مقاومت فرهنگی و بازتعریف جنسیت در میدان دیجیتال تحلیل نماید.

روش شناسی

این پژوهش با رویکردی کیفی-تفسیری و با هدف تیپ‌شناسی کنش‌های نافرمانی مدنی زنان در شبکه اجتماعی اینستاگرام در چارچوب جنبش «زن، زندگی، آزادی» انجام شده است. جامعه آماری تحقیق شامل ۲۰ صفحه اینستاگرامی متعلق به زنان کنشگر مدنی بوده است که در فاصله‌ی زمانی ۲۵ شهریور تا ۲۹ اسفند ۱۴۰۱، محتوایی مرتبط با جنبش اعتراضی مذکور منتشر کرده بودند. این صفحات با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و تکنیک گلوله‌برفی شناسایی شدند. برای هر صفحه، دو پستی که بیشترین میزان تأیید^۱ را از سوی مخاطبان دریافت کرده بودند، انتخاب و در مجموع ۴۰ پست به‌عنوان نمونه نهایی مورد تحلیل قرار گرفتند. این انتخاب بر مبنای فرضی صورت گرفت که پست‌های پرتعامل‌تر، بازتاب‌دهنده‌ی برجسته‌ترین مضامین و گفتمان‌های کنشگری در میان کاربران هستند.

در مرحله تحلیل، از چارچوب نظری جین شارپ برای طبقه‌بندی کنش‌ها استفاده شد. بدین منظور، هر پست بر اساس محتوای نوشتاری، تصویری یا ویدئویی‌اش، در یکی از سه دسته‌ی اصلی «کنش گفتاری (بیانی)»، «کنش حذفی (امتناع یا عدم همکاری)» و «کنش ایجابی (مداخله یا ساختن)» جای داده شد. سپس درون هر دسته، پست‌ها بر حسب ماهیت اعتراضی یا اقماعی، به صورت جزئی‌تر دسته‌بندی شدند. تحلیل مضمون در این مرحله با تمرکز بر عناصر تصویری، نمادها، روایت‌های غالب و لحن نوشتار انجام شد. در جدول (۱) که برخی از مشخصات جامعه آماری پژوهش را نشان می‌دهد، به جهت حفظ حریم خصوصی و رعایت ملاحظات اخلاقی، از ذکر شناسه‌های دقیق پیج‌های اینستاگرامی خودداری و به جای آن از کدهای عمومی استفاده شده است.

^۱ like

جدول (۱) برخی از مشخصات جامعه آماری پژوهش

ردیف	صفحات اینستاگرام	تعداد دنبال کننده	دوپست بابالترین لایک(تائید)
۱	کاربر شماره ۱	۶۱۵۰۰	۵۳۰۰
			۴۵۷۵
۲	کاربر شماره ۲	۲۰۴۵	۱۱۶
			۱۱۱
۳	کاربر شماره ۳	۱۰۴۰	۱۲۷
			۱۰۲
۴	کاربر شماره ۴	۱۱۰۰۰	۷۸
			۷۷
۵	کاربر شماره ۵	۵۵۰۷	۷۹۴
			۷۰۵
۶	کاربر شماره ۶	۲۹۵۰	۷۵۷
			۶۹۴
۷	کاربر شماره ۷	۱۶۵۴	۱۲۱۳
			۱۸۹
۸	کاربر شماره ۸	۱۳۵	۹۸
			۸۹
۹	کاربر شماره ۹	۹۵۴۸	۴۴۲
			۴۴۰
۱۰	کاربر شماره ۱۰	۱۴۱۲	۵۰۷
			۴۵۶
۱۱	کاربر شماره ۱۱	۲۷۶۶	۳۸۱
			۳۷۵
۱۲	کاربر شماره ۱۲	۱۳۰۴	۱۳۵
			۱۰۹
۱۳	کاربر شماره ۱۳	۱۸۹۸	۲۴۴
			۳۱۲
۱۴	کاربر شماره ۱۴	۴۳۲۹	۴۲۲
			۳۸۵
۱۵	کاربر شماره ۱۵	۵۵۸۰۰	۱۹۲
			۱۷۷
۱۶	کاربر شماره ۱۶	۲۶۳	۶۸۱۶۵
			۳۶۱۴۹

ردیف	صفحات اینستاگرام	تعداد دنبال کننده	دوپست بابالترین لایک (تائید)
۱۷	کاربر شماره ۱۷	۱۳۹۶	۵۱۶
			۲۸۳
۱۸	کاربر شماره ۱۸	۱۱۰۰	۴۶۹۶
			۳۶۳۶
۱۹	کاربر شماره ۱۹	۷۶۰۴	۵۳۵۱
			۱۰۱۰
۲۰	کاربر شماره ۲۰	۱۶۵	۴۱
			۳۷

یافته‌های پژوهش

۴۰ پست برتر ارسالی از سوی ۲۰ فعال زن مدنی در ارتباط با جنبش زن، زندگی، آزادی (جنبش مهسا)، در بازه زمانی ۲۵ شهریور تا ۲۹ اسفند ۱۴۰۱، مبتنی بر پرسش پژوهش، از منظر تیپولوژی و بر مبنای نظریه و طبقه بندی جین شارپ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. برای این اساس ۸۵ درصد پستهای منتخب (۳۴ پست) در قالب کنشهای بیان گری (گفتار) طبقه بندی می‌گردد. همچنان که پیشتر عنوان شد، کنشهای بیان گری (گفتار) شامل بیانات گفتاری، زبانی، رفتاری و تصویری و درخواست‌های مثبت و انتقادهای منفی است. این دسته از تاکتیک‌ها برای اقداماتی تعیین می‌شود که هدف آنها در درجه نخست و معمولاً ارتباطی است. بررسی‌ها نشان می‌دهد از مجموع ۴۰ پست برتر، تعداد ۲۱ پست (۵۵ درصد) به تنهایی در طبقه پستهای کنش بیان گری (گفتار)، مقابله‌ای (اعتراضی) است. فعالین مرتبط اساساً با ارسال انواع پستهای مختلف، نارضایتی و اعتراض خود را به آن چه روی داده است - فوت خانم مهسا امینی - بیان کرده‌اند. به ویژه تقابل و عدم نارضایتی از گشت ارشاد و نیز عدم باور قرائت رسمی حکومت از نحوه فوت خانم مهسا امینی. وجه غالب پستهای مربوط به کنش بیان گری (گفتار) مقابله‌ای (اعتراضی) تداعی، تاکید و تمرکز بر مفهوم دوگانه ظالم و مظلوم، با ارائه پستهای اعتراضی مبتنی بر نمایش خشونت مأمورین با معترضین، ارائه تصویر از قربانیان و زندانیان، می‌باشد. به طور مثال تصاویر مهسا امینی در حالت‌های مختلف به ویژه بر تخت بیمارستان، به عنوان نماد مظلومیت و قربانی خشونت مأمورین گشت ارشاد، به تنهایی قریب به ۱۷,۵ درصد کل پستها (۷ پست) و ۳۱ درصد از پستهای کنش گفتن (بیان گری) مقابله‌ای (اعتراضی) را به خود اختصاص می‌دهد.

۵۱۶ پست

چه کردند با جوان هامون. پاشا فقط بیست و پنج سالشه. دانشجویی با عصا. چهره زود بزرگ شده. چهره مسئولیت گذاشتن زوی شایه هامون. این انقلاب باید پیروز بشه. از صبح به این تگ گل و ز توی دهانش و نگاهش چشمو دوخته و گریه کردم. بخاطر قتل‌های بعد هم که شده این انقلاب باید پیروز بشه. پاشا یگی از زندانی‌های بود که شب آتش سوختن اولین تیر خورد. خوش آمدی رفیق. پاشا_کو_جیدی

۱۸۹ نفر دیگر پستیدند

farhad_fathi_1987

پاشا و فرهاد بیست و هشت ساله. ۳۰ شهریور با اصابت گلوله جنگی از سوی ماموران به ناحیه پا و پهنو دو شهر جدید هشتگرد اسدان البرز کشته شد. به گفته نزدیکان او، این جوان به مفارقه ای در انتهای بلوار شقایق شهر جدید پناه برده و در آنجا به علت خونریزی شدید جان باخته است.

تصویر (۱) نمونه‌ای از پستهای کنش بیان‌گری (گفتار) مقابله‌ای (اعتراضی) با تمرکز بر مفهوم دوگانه ظالم و مظلوم، با ارائه پستهای اعتراضی مبتنی بر ارائه تصویر از قربانیان و زندانیان، نمایش خشونت مامورین با معترضین و..

وجه غالب دیگر پستهای مربوط به کنش گفتن (بیان‌گری) مقابله‌ای (اعتراضی) الگو سازی (نمادسازی)^۱ است. براساس بررسی به عمل آمده ۷,۵ درصد کل پستها، به انواع نمادهای جنبش زن، زندگی، آزادی اختصاص یافته است. یعنی تلاش شده است تا با استفاده از مفاهیم، عناصر و افرادی خاص، نمادسازی و الگو سازی برای این جنبش صورت گیرد. تصویر مهسا امینی، گره زدن موها در پشت سر، سوزاندن روسری‌ها، بر چوب کردن روسری از جمله تلاشها برای ترویج این نمادسازی‌ها بوده است.

¹ Symbolization

۳۶/۱۴۹ پسند

تصویری از سقوط آزاد یا غواصی را می‌توان دید، غذایی یا
فروشی، بوسه‌ای یا فروزندی، رقص گروهی یا خنده‌ای از ته دلی و
گفت «این را می‌خواهم». هرگز هیچ چیز را به اندازه‌ی این
تصویر نخواسته‌ام.

زوسری بر سر چوب در آتش می‌سوزد، زن گریه برافراشته و
دستانش را به نشانه پیروزی بالا گرفته. دوست دارم در آغوش
بگیرمش و جسارتش را تحسین کنم. من «این را می‌خواهم»؛
زن، زندگی، آزادی.

۸۹ پسند

برای خالق تصویر بی‌کم و کاستی از شجاعت
برای ایستادگی های زنانه ی سرزمینم
برای غم انگیزترین حدیث آزادی
و برای همه وقت هایی که موهایمان را پشت سرمان بستیم

#حدیث_نجلی

#مهسا_امینی

#حنانه_کیا

#غزاله_چلاوی

#زن_زندگی_آزادی

۲۵ سپتامبر ۲۰۲۲

تصویر (۲) نمونه‌ای از پستهای کنش بیان‌گری (گفتار) مقابله‌ای (اعتراضی) با تمرکز بر نمادسازی و الگوسازی

پستهای مربوط به کنش گفتن (بیان‌گری) سازنده (اقتناعی) دادخواست،

این مفاهیم مجموعاً ۱۳ پست، برابر با ۳۲,۵ درصد از کل پستها را به خود اختصاص داده است. وجه غالب پستهای مربوط به کنش گفتن (بیان‌گری) سازنده (اقتناعی) دادخواست شامل: روحیه و امیددادن به حامیان جنبش، تقاضای تداوم مقاومت و ایستادگی و همچنین درخواست سرخورده نشدن از فروکش کردن اعتراضات خیابانی با ۷ پست (۵۰ درصد) پستهای مربوطه، تبیین و اطلاع‌رسانی ابعاد مختلف جنبش که منظور، اطلاع‌رسانی آن چه در بطن جنبش روی داده است که گاهی با اطلاع‌رسانی رسمی حکومت در تضاد است، با ۴ پست و ۲۸,۵ درصد از کل پستهای مربوطه. در نهایت درخواست حمایت و پشتیبانی از برخی از محکومین و دستگیر شدگان جنبش با ۲ پست (۱۴,۳ درصد)

تصویر (۳) پستهای مربوط به کنش گفتن (بیان گری) سازنده (اقتناعی) مبتنی بر روحیه و امیددادن به حامیان جنبش و تقاضای تداوم مقاومت و ایستادگی و سرخورده نشدن از فروکش کردن اعتراضات خیابانی

پستهای مربوط به کنش‌های حذفی (انجام ندادن)

این مفاهیم مجموعاً ۵ پست، برابر با ۷,۵ درصد از کل پستها را به خود اختصاص داده است. تمامی پستهای مربوط به کنش‌های حذفی (انجام ندادن) مربوط به بخش مقابله اجباری یا عدم همکاری است. وجه غالب این پستها، مخالفت و عدم همکاری اجتماعی در اجرای حجاب اجباری است به گونه‌ای که ۳ پست (۶۰ درصد) بر انتشار تصاویر و فیلمهای خود افراد صاحب صفحه اینستاگرام یا سایر افراد بدون حجاب اجباری و تاکید آنها بر عدم پذیرش و نکوهش حجاب اجباری دلالت دارد. ۲ پست باقیمانده (۴۰ درصد) علاوه بر عدم پذیرش حجاب اجباری بر موفقیت زنان در ادامه این راه تاکید کرده‌اند. با عنایت به گستردگی کشف حجاب زنان در جنبش انتظار می‌رفت تا این مصداق - کشف حجاب - به مثابه کنش حذفی، نمود و بسامد بیشتری در پستها بیابد اما واقعیت این است که اگر چه جنبش با موضوع اعتراض به حجاب اجباری در پاسخ به فوت مهسا امینی بر اثر موضوع حجاب اجباری آغاز گردید، اما

هرچه زمان می‌گذشت، گستردگی جنبش، حمایت‌های بین‌المللی، شیوه برخورد حکومت با معترضین، افزایش خشونت‌ها، دستگیری‌ها و کشته و زخمی‌ها و بسیاری اتفاقات دیگر، سبب شد تا جنبش وارد مرحله جدیدی گردد که از مخالفت با حجاب اجباری در ابتدا به حتی خواست تغییر نظام سیاسی از سوی حداقل بخشی از معترضین، انجامید. (Baniya: 2025)

چنانچه محتوای پستهای بارگزاری شده توسط جامعه آماری را با سیر زمانی تحولات جنبش مرتبط سازیم، این تغییر از محتواهای مرتبط با حجاب در ابتدا ی جنبش به محتواهای اعتراض به خشونت‌های مامورین، دستگیری‌ها، کشته و زخمی‌ها ی معترضین و... به روشنی قابل درک و مشاهده است که نتیجه طبیعی آن را در تعداد بالای پستهای مقابله‌ای (۵۵ درصد) می‌توان مشاهده کرد.

تصویر (۴) نمونه‌ای از پستهای پستهای مربوط به کنش‌های حذفی (انجام ندادن) مربوط به بخش مقابله اجباری یا عدم همکاری عدم در اجرای حجاب اجباری

بر مبنای یافته‌ها، تیپولوژی نهائی نافرمانی مدنی زنان در اینستاگرام براساس جنبش زن زندگی آزادی به شرح جدول زیر می‌باشد.

جدول (۲) تیپولوژی نهایی نافرمانی مدنی زنان در اینستاگرام بر اساس جنبش "زن، زندگی، آزادی"

مضامین اصلی (بر اساس نظریه جین شارپ)	مضامین فرعی	مصادیق و نمونه‌های کنش‌ها	درصد فراوانی (از نمونه ۴۰ پست)
کنش‌های گفتاری (بیانی)	مقابله‌ای (اعتراضی)	-انتشار تصاویر مهسا امینی (نماد مظلومیت) -نمایش خشونت مأموران علیه معترضان -ارائه تصاویر زندانیان و قربانیان -نمادسازی (سوزاندن روسری، گره زدن مو)	۲۱ پست (۵۵٪)
	سازنده (اقناع)	-روحیه‌دهی و امیدبخشی به حامیان جنبش -درخواست تداوم مقاومت -اطلاع‌رسانی و تبیین ابعاد جنبش -درخواست حمایت از زندانیان	۱۳ پست (۳۲/۵٪)
کنش‌های حذفی	عدم همکاری	-انتشار تصاویر بدون حجاب اجباری -نکوهش حجاب اجباری -تأکید بر موفقیت زنان در تداوم راه مقاومت	۳ پست (۷/۵٪)
کنش‌های ایجابی	اقدام مستقیم	-ایجاد و گسترش هشتک‌های نمادین مانند (#زن_زندگی_آزادی) -سازماندهی کمپین‌های مجازی -تولید محتوای هنری اعتراضی (شعر، نقاشی، موسیقی)	۲ پست (۵٪)

منبع: یافته‌های پژوهش

نتیجه‌گیری

در این مطالعه تلاش بر آن بود که تیپولوژی کنش اعتراضی زنان ایران در اعتراضات سال ۱۴۰۱ در شبکه اینستاگرام و مبتنی بر نظریه جین شارپ تحلیل گردد. این پژوهش با تلفیق

وبه‌ره‌گیری از دو چارچوب نظری—**نافرمانی مدنی شارپ** و مقاومت فرهنگی (دوسرتو/اسکات)—ثابت می‌کند که جنبش زنان ایران در آن مقطع زمانی و در بستر اینستاگرام، الگویی نوین از مقاومت را خلق کرده است که در آن سیاست و فرهنگ در هم تنیده‌اند.

منطبق با یافته‌ها می‌توان گفت که درکنش‌های گفتاری، انتشار تصاویر مهسا امینی، مستندسازی خشونت گشت ارشاد، و خلق نمادهایی مانند «سوزاندن روسری» مصداق بیان اعتراض از طریق نمادها است. این اقدامات مطابق تعریف شارپ، با تغییر ادراک عمومی، مشروعیت حکومت را زیر سوال می‌برد. در کنش‌های حذفی امتناع از رعایت حجاب اجباری، نكوهش حجاب اجباری و انتشار عکس‌های بدون حجاب، نمونه‌ی دیجیتال (عدم همکاری)^۱ است که شارپ آن را مؤثرترین سلاح علیه نظام‌های مستبد می‌داند. درنهایت کنش‌های ایجابی شامل هشتگ‌های همچون (#زن، زندگی، آزادی) به‌عنوان «اقدام مستقیم غیرخشونت‌آمیز»^۲ فضای مجازی را به میدان نبرد تبدیل کردند. براین اساس می‌توان نتیجه گرفت که نظریه جین شارپ، همچنان ابزار تحلیلی قدرتمندی برای درک نافرمانی مدنی در عصر دیجیتال است. علاوه بر این، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که فضای مجازی و به‌ویژه پلتفرمی مانند اینستاگرام، اشکال جدیدی از کنشگری را در عصر جدید ممکن ساخته است. نتایج حاصله از تیپولوژی ارائه‌شده در این پژوهش نیز نشان می‌دهد که کنش‌های زنان در این جنبش، ترکیبی هوشمندانه از بیان اعتراض، امتناع از همکاری و اقدامات ایجابی بوده است.

مبتنی بر مبانی نظری، از منظر نظریه مقاومت فرهنگی دوسرتو، کنش‌های زنان جامعه آماری این پژوهش در اینستاگرام را می‌توان نمونه بارزی از استفاده از «تاکتیک‌های روزمره» دانست. زنان به عنوان «مصرف‌کنندگان» فضای دیجیتال، در چارچوب محدودیت‌های تحمیل‌شده توسط قدرت، معناهای جدیدی خلق کرده‌اند. برای مثال، انتشار تصاویر بدون حجاب، نه تنها یک کنش حذفی است، بلکه بازتعریف نمادین از بدن زن به مثابه میدان نبرد است. این همان «مقاومت پنهان» است که اسکات نیز بر آن تأکید دارد: مقاومتی که نه آشکارا، بلکه از طریق بازتعریف نمادها و معناها صورت می‌گیرد. زنان با ارائه روایت‌های شخصی از خشونت، و نمادهایی چون «سوزاندن روسری»، هنجارهای جنسیتی تحمیل‌شده توسط دولت را به چالش کشیدند. که این اقدامات هم مصداق تاکتیک‌های روزمره‌ی دو سرتو است که در

¹ Noncooperation

² Intervention

آن زنان به‌عنوان "مصرف‌کنندگان"^۱ در فضای تعریف‌شده توسط قدرت، معناهای جدید خلق می‌کنند. همچنین یافته‌ها نشان می‌دهند که اینستاگرام به عنوان یک پلتفرم تصویر محور، بستر مناسبی برای «بازنمایی بدن» به عنوان متن اعتراض فراهم کرده است. این ویژگی، امکان «کنشگری بصری» را برای زنان فراهم کرده که در فضای فیزیکی ایران به دلایل امنیتی و محدودیت‌های اجتماعی، اغلب غیرممکن است. بنابراین، می‌توان گفت که اینستاگرام نه تنها یک ابزار ارتباطی، بلکه یک «میدان نبرد نمادین» است.

همچنین استفاده از هشتک‌های نمادین (مثل #زن_زندگی_آزادی)، انتشار تصاویر مهسا امینی، همچنین استفاده از هنر اعتراضی شکلی از "مقاومت پنهان"^۲ در نظریه اسکات است که معتقد بود در جوامعی که تضاد طبقاتی وجود دارد، افراد زیردست به جای رویارویی آشکار با قدرت، از روش‌های پنهانی برای ابراز مخالفت و مقاومت استفاده می‌کنند. این مقاومت‌ها ممکن است به شکل جوک، شایعه، طنز، داستان‌های عامیانه و یا حتی رفتارهای ظاهراً پذیرفته شده بروز پیدا کنند که این گونه رفتارها به صورت غیرمستقیم، سلطه‌ی فرهنگی را تضعیف می‌کند. ضمن این که انتشار تصاویر خشونت نیروهای انتظامی و روایت‌های شخصی زندانیان، افشای گسست بین گفتمان رسمی و واقعیت اجتماعی را نشان داد. علاوه بر این نشان داد که کنش‌های زنان در آن مقطع زمانی در فضای اینستاگرام، صرفاً "اعتراض" نبود، بلکه فرایند خلق فرهنگ مقاومت بود چرا که زنان با تبدیل بدن به متن، روایت شخصی به سیاست، و اینستاگرام به میدان نبرد، گفتمان مسلط را در سطح نمادین خلع سلاح کردند. این همان مقاومت فرهنگی است. جنگ برای بازپس‌گیری حق "معناسازی" این جنبش نشان داد که در جوامع اقتدارگرا، فضای دیجیتال آخرین سنگر بازتعریف هویت جمعی است و مقاومت فرهنگی، سلاحی است که دولت قادر به مصادره‌ی آن نیست. چنانچه خواهیم جنبش زن، زندگی، آزادی را با جنبش‌های مشابه همچون جنبش (MeToo) مقایسه کنیم، در مقام مقایسه، مشابهت‌ها و تفاوت‌هایی بین هر دو جنبش وجود دارد. از جمله شباهت‌های کلیدی این دو جنبش می‌توان به استفاده هر دو جنبش از ابزار دیجیتال برای مقابله با خشونت ساختاری اشاره کرد. اما تفاوت‌های اساسی این دو جنبش رادراستراتژی‌ها، تاکتیک‌ها و هدف‌های دو جنبش می‌توان مشاهده کرد. به طور مثال در جنبش (MeToo) استفاده از هشتک به عنوان ابزار روایت‌گری جمعی و اشتراک‌گذاری تجربیات شخصی، برای ایجاد همبستگی مورد استفاده قرار

¹ Consumers

² Hidden Transcript

گرفت اما در جنبش زن، زندگی، آزادی، ترکیب کنش خیابانی (تظاهرات، درگیری با نیروهای امنیتی) و کنش دیجیتال (پخش ویدئوهای اعتراضی، نمادسازی بصری) و استفاده از تاکتیک‌های روزمره (مثلاً سوزاندن روسری) بر اساس نظریه دوسرتو، مورد استفاده قرار گرفت. نکته مهم این که جنبش «زن، زندگی، آزادی» تنها یک جنبش فمینیستی نبود، بلکه جنبشی بود که حتی درنهایت، خواستار تغییر نظام سیاسی شد. این مقایسه نشان می‌دهد که جنبش‌های فمینیستی معاصر، بسته به زمینه سیاسی-اجتماعی، اشکال متفاوتی به خود می‌گیرند، اما همگی از ظرفیت دیجیتال برای پیشبرد اهداف خود بهره می‌برند.

از منظر تئوری، این پژوهش چندین دستاورد را به دنبال داشته است. درابتدا، نشان می‌دهد که نظریه نافرمانی مدنی باید با در نظر گرفتن ویژگی‌های فضای دیجیتال بازنگری شود. به‌ویژه، نقش پلتفرم‌ها در شکل‌دهی به انواع کنش‌ها باید مورد توجه قرار گیرد. همچنین این پژوهش نشان داد که تلفیق نظریه شارپ با نظریه مقاومت فرهنگی دوسرتو و اسکات، چارچوب تحلیلی غنی‌تری برای درک نافرمانی مدنی به‌ویژه در جوامع اقتدارگرا فراهم می‌کند. از نظر عملی، یافته‌های این پژوهش می‌تواند برای کنشگران مدنی و سازمان‌های حقوق بشر نیز مفید باشد. شناخت انواع کنش‌ها و تأثیر آن‌ها می‌تواند به طراحی کمپین‌های مؤثرتر منجر شود. برای مثال، تمرکز بر کنش‌های گفتاری سازنده (اقناعی) می‌تواند برای جلب حمایت بین‌المللی مفید باشد، در حالی که کنش‌های مقابله‌ای می‌تواند برای افشای نقض حقوق بشر به کار رود.

نکته دیگر به محدودیت‌های پژوهش اختصاص دارد. این پژوهش نیز مشابه پژوهش‌های مرتبط با فضای مجازی و دیجیتال، با محدودیت‌هایی روبرو بوده است. تاکید به صاحبان صفحات مذکور برای حذف محتوای اعتراضی بارگرای شده از سوی نهادهای متولی، تبدیل صفحات از حالت عمومی به خصوصی از سوی دارندگان صفحات، امکان استفاده از حساب‌های غیر واقعی با هدف عدم شناسایی کاربران و پیشگیری از قرارگیری آنان در مواجهه با خطرهای احتمالی ناشی از موضع‌گیری متفاوت با قرائت رسمی حاکمیت، سختی در برقراری اعتماد به محققین (نگارندگان) به دلایل شرایط پیچیده آن مقطع زمانی، بخشی از چالش‌هایی موجود پژوهش حاضر به شمار می‌رفت که باید در تعمیم‌دهی احتمالی یافته‌ها و نتایج مورد توجه قرار گیرند. ضمن این که محدودیت‌هایی پژوهش حاضر می‌تواند فرصت‌هایی برای مطالعات آینده نیز ایجاد کند از جمله ضرورت انجام تحلیل مقایسه‌ای بین پلتفرم‌های مختلف (اینستاگرام، تلگرام، توئیتر) برای شناسایی الگوهای پلتفرم‌محور کنشگری، طراحی مطالعات ادامه دار برای

ردیابی تحول راهبردهای کنشگری زنان در پاسخ به تغییرات سیاست‌های پلتفرمی و توسعه چارچوب‌های اخلاقی بومی برای پژوهش در فضای مجازی ایران با توجه به ملاحظات امنیتی و فرهنگی.

منابع

- احمدی خراسانی، ن. (۱۴۰۲). حجاب اجباری، جنبش ژینا و طبقه متوسط، قابل دسترس در سایت کانون زنان ایرانی به آدرس:
- تقی پور، ع. و متقی، ف. (۱۳۹۷). واکنش کیفری در برابر نافرمانی مدنی *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری*، ۷(۲۴)، ۲۵۷-۲۸۶.
- حسین پورو رشیدی. (۱۴۰۰). اعتراضات دیمه ۹۶ ازمنظر تئوری جامعه شبکه ای، *پژوهش‌های راهبردی سیاست* ۳۹ (۱۰)، ۱۰۹-۱۳۹.
- دورکین، ر. (۱۳۸۱) نافرمانی مدنی در حق و مصلحت، مترجم و ویراستار، احمد راسخ، چاپ اول تهران: نشر طرح نو ۱۴۷-۱۲۳
- رحمانی، ت، مختاری، ع (۱۳۹۴) نافرمانی مدنی ایده‌ای برای عبور از بن بست نظری لیبرالیسم دوفصلنامه علمی - پژوهشی «پژوهش سیاست نظری» (۱۸)،
- طالبیان، حامد و طالبیان، سارا. (۱۳۹۶). زنان و کنش گری در رسانه‌های اجتماعی (مطالعه موردی: صفحه فیس بوکی «آزادی یواشکی زنان»). زن در توسعه و سیاست (پژوهش زنان)، ۱۵ (۲)، ۲۰۵-۲۲۲.
- قنبری، ع و مومنی، ع (۱۳۹۹). مطالعه پویش اعتراضی صدای آبان ۹۸ در شبکه اجتماعی اینستاگرام بر اساس مدل تحلیلی جاوت و ادانل *جامعه فرهنگ رسانه*، ۳۷ (۳)، ۱۰۵-۱۱۹.
- کریمی‌دردشتی. (۱۴۰۲). بررسی تکنیک‌های معطوف به خشونت علیه زنان در نافرمانی مدنی در شبکه‌های اجتماعی فرهنگ پژوهش ۳۴-۵، ۵۳(۱۶)،
- کریمی دردشتی، اسماعیلی، رفیع الدین، کلانتری. (۱۴۰۲). تحلیل نافرمانی مدنی زنان فعال در اینستاگرام و راهبردهای مواجهه با آن. *دوفصلنامه علمی پژوهشی دین و سیاست فرهنگی* ۱۰۹، ۱۴۰(۱)، ۱۴۲.
- مالمیری، ا. زارعی محمودآبادی، ح و کرمانیان، ر. (۱۳۹۹) جنبشهای اجتماعی توانمندسازی حقوقی زنان در ایران معاصر، *فصلنامه جامعه شناسی سیاسی ایران*، سال سوم، شماره اول صص ۱۱۷-
- ۱۱ - معین آبادی، م. مهراب پناه، م. (۲۰۱۹). شناسایی مصادیق نافرمانی مدنی در جنبش‌های اجتماعی معاصر ایران (۱۳۵۷-۱۳۶۹ ه. ش). *فصلنامه سیاست* ۴۹(۳)، ۸۰۵-۸۱۹
- ملکی، ع. (۱۳۹۳) *از نافرمانی مدنی تا بدفرمانی مدنی*، انتشارات نشر نگران چاپ اول

- نیک پی، ا، مدنی ز. (۱۳۹۹). نافرمانی مدنی در جوامع و نظام‌های حقوقی-سیاسی باز و بسته (بررسی نظریه‌های جان رالز و هانا آرنست) *فصلنامه تحقیقات حقوقی*، (۹۱)، ۲۳، ۲۷۷-۳۰۲
- وحیدلو، سمیه (۱۴۰۲). فراترکیب تحلیلی‌های موجود درباره اعتراض‌های ۱۴۰۱ ایران. *مجله جامعه شناسی ایران*، ۲۳، (۴)، ۱۴۵-۱۷۹
- مسعودی ب. (۱۳۹۹). فهم کنش زنان کنشگر کمپین «چهارشنبه‌های سفید» (مورد مطالعه: شبکه اجتماعی اینستاگرام، ۱۳۹۷. *پژوهش‌های ارتباطی* شماره ۲۷، صص ۱۲۳-۱۴۲
- هرسیج، ج و ربیعی نیا، ب. (۱۴۰۲). الگوی شکل‌گیری جنبش‌های اعتراضی با تأکید بر نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی جامعه شناسی کاربردی، ۳۴ (۳) ۱-۲۲
- Abdul Wahhabi, O. (2023). *Women, political activism and the female side of the social movement, 2022: women, life, freedom*. 6th National Conference Social and Cultural Research in Iranian Society. Iranian Sociological Association. (In Persian)
- Abushbak, Ali and Majeed, Tawseef, (2020) *The Role of Social Media in Mobilizing Crowd Protest A Case Study of Palestinian Anger Against Israel's Military Measures at Al-Aqsa Compound on Instagram*.
- Baniya, S. (2025) *Global Uprising: The Case of #MahsaAmini*, <https://hdl.handle.net/10919/137035>
- Batmanghelichi, K. (2025). *Rhetoric and Tactics of the Woman, Life, Freedom Protest Movement in Iran*. Signs: Journal of Women in Culture and Society. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/732456>
- Bishop, S. (2023). *Platform Feminism in Protest Cultures: How Instagram's Aesthetics Shape Activism*. Communication Theory. <https://academic.oup.com/ct/article/33/2/123/714256>
- Berry & Chenoweth (2018). *Who Made the Women's March?* In book: *The Resistance* (pp.75-89) Publisher: Oxford University Press
- Batyari, Atefeh (2025) "Rhetoric and Tactics of the Woman, Life, Freedom Protest Movement in Iran," *Dignity: A Journal of Analysis of Exploitation and Violence*: Vol. 10: Iss. 1, Article
- Bennett, W. L., & Segerberg, A. (2012). *The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics*. *Information, Communication & Society*, 15(5), 739-768
- Çalhan, m, *Amini Protests: Vowing for a New Commitment Between Society and State*, The Journal of Iranian Studies, Vol: 7, No: 1, pp. 101-126
- Darvishi.a, (2023) *The History of Feminist Resistance in Iran from 1978 to 2023*, Feminist Resistance
- Harlow, S., & Harp, D. (2012). *Collective Action on the Web: A cross-cultural study of social networking sites and online and offline activism in the United States and Latin America*. *Information, Communication & Society*, 15 (2) , 196-216.

- Harp, D., Bachmann, I., & Guo, L. (2012). *The Whole Online World Is Watching: Profiling Social Networking Sites and Activists in China, Latin America, and the United States*. International Journal of Communication, 6, 24
- Hashemi, L. (2020). *media, protest and resistance in authoritarian contexts*, apsa 2020 working conference paper
- Howard, P. N. Hussain, M. M. (2013). *Democracy's Fourth Wave?: Digital Media and the Arab Spring*. Oxford Univ Press
- Gerbaudo, P. (2012). *Tweets and the Streets*. London: Pluto Press.
- Kahen, R., & Kellner, D. (2004). *New media and internet activism: from the 'Battle of Seattle' to blogging*. New Media and Society, 6 (1) , 87-95.
- Izadi, D., & Dryden, S. (2024). *Woman/life/freedom: The social semiotics behind the 2022 Iranian*
- Lim, M. (2012). *Clicks, cabs and coffee houses: social media and oppositional movements in Egypt 2004-2011*. Journal of communication, 62 (2): 231- 248.
- Lotan, G., Graeff, E., Ananny, M., Gaffney, D., Pearce, I. and boyd, d. (2011). *The revolutions were tweeted: information flows during the 2011 Tunisian and Egyptian revolutions*. International journal of communication 5: 1375- 1405.
- Matamoros-Fernández, A. et al. (2023). *Algorithmic Resistance in Latin America: Feminist Movements Against Platform Governance*.
<https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/205630512311779>
- Mehan, Asma (2024) "Digital Feminist Placemaking: The Case of the "Woman, life, Freedom" Movement, Urban Planning Volume 9 Article 7093
- Sajadi, Hamid (2023) "Iranian Women's Movement: Political Opportunities and New Forces," Journal of International Women's Studies: Vol. 25: Iss. 2, Article 6
- Treré, E., Jeppesen, S., & Mattoni, A. (2017). *Comparing digital protest media imaginaries: anti-austerity movements in Spain, Italy & Greece*. Triple C Journal, 15(2), 404-422.
- Thorson, K., Driscoll, K., Ekdale, B., Edgerly, S., Thompson, L. G., Schrock, A., ... & Wells, C. (2013). *YouTube, Twitter and the Occupy movement: Connecting content and circulation practices*. Information, Communication & Society, 16 (3) , 421-451.
- Tohidi, Nayereh. (2017) "The Women's Movement and Feminism in Iran: Revisiting a Glocal Perspective." In *Women's Movements in the Global Era*. Ed. Amrita Basu, 2nd Edition, 397-442. Boulder, CO: Westview Press.
- Tohidi, N. (2024). *Digital Dissent of Iranian Women: From #WomanLifeFreedom to Algorithmic Resistance*. Feminist Media Studies.
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14680777.2024.189456>
- Ahmadi Khorasani, N. (2023). *Compulsory hijab, the Zhina movement, and the middle class*. Iranian Women's Association. (In Persian)
- Dworkin, R. (2002). *Civil disobedience: Law and interest* (A. Rasekh, Trans. & Ed.). Tehran: Tarh-e No. (In Persian)

- Ghanbari, A., & Momeni, A. (2020). Studying the protest campaign "Voice of Aban 2019" on Instagram based on the Jowett and O'Donnell analytical model. *Society, Culture and Media*, 9(37), 105–119. (In Persian)
- Harsij, H., & Rabiei Nia, B. (2023). A model of protest movement formation with emphasis on the role of virtual social networks. *Applied Sociology*, 34(3), 1–22. (In Persian)
- Hosseinpouro Rashidi, H. (2021). January 2018 protests from the perspective of network society theory. *Strategic Policy Research*, 10(39), 109–139. (In Persian)
- <http://www.ir-women.com/>– 32
- Karimi-Dardashti, E. (2023). Violence-oriented techniques against women in civil disobedience on social networks. *Farhang-e Pajouhesh*, 16(53), 5–34. (In Persian)
- Karimi-Dardashti, E., Esmaili, R., Rafieoddin, K., & Kalantari, A. (2023). Civil disobedience among women activists on Instagram and strategies for confronting it. *Journal of Religion and Cultural Policy*, 10(1), 109–142. (In Persian)
- Maleki, A. (2014). *From civil disobedience to civil misobedience*. Tehran: Negaran. (In Persian)
- Malmiri, A., Zarei Mahmoudabadi, H., & Kermanian, R. (2020). Social movements and legal empowerment of women's rights in contemporary Iran. *Iranian Political Sociology*, 3(1), 117. (In Persian)
- Masoudi, A. (2020). Understanding women activists' actions in the "White Wednesdays" campaign: A case study of Instagram (2018). *Communication Research*, 27, 123–142. (In Persian)
- Moeinabadi, M., & Mehrabpanah, M. (2019). Identifying instances of civil disobedience in contemporary Iranian social movements (1979–2011). *Politics Quarterly*, 49(3), 805–819. (In Persian)
- Nikpey, A., & Madani, Z. (2020). Civil disobedience in open and closed legal-political systems: A review of Rawls and Arendt. *Legal Research Quarterly*, 23(91), 277–302. (In Persian)
- Paidar, Parvin. (1995) *Women and the political process in twentieth-century Iran*. Cambridge–38 *protest movement*, Discourse, Context & Media
- Rahmani, T., & Mokhtari, A. (2015). Civil disobedience as an idea for overcoming the theoretical deadlock of liberalism. *Theoretical Politics Research*, 18. (In Persian)
- Taghipour, A., & Motaghi, F. (2018). Criminal responses to civil disobedience. *Journal of Criminal Law Research*, 7(24), 257–286. (In Persian)
- Talebian, H., & Talebian, S. (2017). Women and activism in social media: A case study of the Facebook page "My Stealthy Freedom." *Women in Development and Politics*, 15(2), 205–222. (In Persian)
- Vahidloo, S. (2023). A meta-synthesis of existing analyses of Iran's 2022 protests. *Iranian Journal of Sociology*, 23(4), 145–179. (In Persian)
- Vol. 3 No. 1
- Wray, S. (1998). *Electronic civil disobedience and the World Wide Web of hacktivism*. Nova Iorque.